

Панчук Н. П.

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ОСОБИСТІСНОМУ ТА ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розкривається актуальність використання педагогічних технологій навчання у особистісному та професійному розвитку студентів. Досліджуються змістові характеристики ціннісної сфери в юнацькому віці. Звертається увага на важливість розвитку вміння проєктування навчального процесу в умовах швидких змін та на готовність вчителя до інновацій. Визначено важливість проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців педагогічної галузі, зокрема практичної підготовки, спрямованої на формування ціннісної сфери особистості фахівця. Обґрунтовано методологічні основи педагогічної технології використання активних методів навчання. Встановлено, що на якість проєктування впливає висока мотивація професійної діяльності, достатній рівень загальнопедагогічних і спеціальних знань.

Вступ

Педагогічну технологію розглядають як послідовний і безперервний рух взаємопов'язаних між собою компонентів, етапів, станів педагогічного процесу і дій його учасників. Учасниками педагогічного процесу у закладах вищої освіти, як правило, виступають студенти та викладачі. Період навчання у виші припадає на юнацький вік, характеризується ознайомленням з майбутньою професією, адаптацією до вузівських умов навчання та становленням особистості студента як професіонала. Кожен етап у розвитку суспільства зумовлює і перегляд набору базових життєвих цінностей. Низька заробітна плата вчителя, недооцінка його ролі в становленні нового, демократичного суспільства в Україні, зумовили і падіння престижності педагогічної професії, її цінності порівняно з минулим, чи з іншими більш розвиненими країнами. Звичайно, що нові соціальні умови відбиваються насамперед, у ціннісних орієнтирах молодого покоління, яке обирає професію, планує свій життєвий шлях. Оскільки потрібно вміти проєктувати навчальний процес в умовах швидких змін, то більш значущою стає відкритість викладача інноваціям. Це вимагає аналізу попередньої діяльності, виявлення проблем, постановки і конкретизації нових цілей, вибору ефективних способів їх досягнення, а також коректної оцінки результатів.

Одним із завдань системи освіти є підготовка фахівців, які б відповідали запитам обраної професії. Підготовка такого фахівця має ґрунтуватися на ідеї компетентнісно-орієнтованої освіти. Одним із системотворчих підходів, що посилюють розвивальний ефект навчальних програм,

позитивно впливають на формування особистості сучасного студента, є проєктна діяльність, яку можна розглядати як самостійну структурну одиницю навчально-виховного процесу.

На сучасному етапі розвитку соціуму здібність до створення цільових прообразів і діяльнісних програм знаходить віддзеркалення у формах конструювання (безпосередній практичній діяльності з виробництва об'єкту), моделювання (створення концептуального спрощення об'єкту, що його заміняє) та власне проєктування (теоретичного способу створення технічних артефактів і об'єктів іншої природи). Окрім технічного або інженерного проєктування, важливим напрямом проєктної діяльності є створення моделей суспільних явищ і інститутів. Невипадково до проєктування люди зверталися для вирішення складних соціальних завдань: соціальне проєктування відрізняється від проєктування речей своєю спрямованістю на створення нових форм суспільного життя. Проєктування є важливою складовою педагогічної діяльності. Даний процес охоплює освітні системи різного рівня, зміст освіти, педагогічні технології, управління педагогічним процесом, планування і контроль розвитку установи тощо. Проєктування все ширше починає застосовуватися як особливий вид педагогічної діяльності, у тому числі для вирішення завдань гуманітаризації освіти. Пошук засобів і методів формування творчої особистості – творця нового суспільства, здатного до самостійної поведінки і дій, саморозвитку, самопроєктування, до вільного визначення себе в професії, в суспільстві, в культурі – актуальне завдання для всіх навчальних закладів, як ніколи, зумовлене потребами суспільства. В зв'язку з цим найбільшого значення набуває пошук нових підходів до навчання і виховання, інтеграції теоретичних і емпіричних досліджень, всебічного розвитку особистості в освітньому процесі.

1. Осмислення життєво-професійних цінностей майбутнього фахівця як показник соціального проєктування

Стратегія інноваційних процесів у сучасній освіті України передбачає суттєву реорганізацію існуючих педагогічних систем, осмислення цінностей, цілей і змісту їх діяльності та корінний перехід від тоталітарної уніфікації, усталених стереотипів, неефективних шаблонів і жорстких форм до творчої ініціативи й індивідуальної відповідальності педагогів у проєктуванні й організації педагогічного процесу. Зазначимо, що педагогічна інноватика існує на двох рівнях: теоретичному і практично-технологічному. У сучасній педагогічній науці достатньо розроблені різноманітні ідеї, теорії, концепції, моделі інноваційних педагогічних процесів, які однак недостатньо інтенсивно впроваджуються в реальній практиці виховання і навчання.

Питання проєктування педагогічних систем, процесів і технологій розглянуті в роботах І.М. Дичківської [9], Н.Є. Мойсеюк [15] та інших. Проблема ціннісних орієнтацій досліджується І.Д. Бехом [2], [3], Н.Є. Бондар [4], Л.В. Долинською, О.О. Стаховою [11], С.О. Ставицькою [19], Т.В. Мазур [16] тощо.

Дослідження проведене з використанням методу аналізу літератури, загальнонаукових методів порівняння, систематизації, інтерпретації та опису ідей та фактів; методики «Життєво-професійні цінності особистості»; методу математичної статистики. Досліджуючи ціннісні орієнтації, ми використали модифіковану методику «Життєва програма особистості» [4] відповідно до професії вчителя «Життєво-професійні цінності особистості» [10]. Методика допомагає встановити життєві та професійні ціннісні орієнтації студента вищого освітнього закладу, виявити їх особливості. Очевидно, що ті цінності, які потрапили в верхню частину цієї структури, визначають провідну орієнтацію індивіда на ту чи іншу цінність. Це дає змогу змістовно охарактеризувати спрямованість особистості. Цінності, розміщені в нижній частині ієрархії, також характеризують спрямованість особистості, оскільки вказують незначущість наявних у них цілей і засобів для даної людини. Цінності, що згрупувалися в середині ієрархічної структури, малоінформативні для визначення загальної спрямованості особистості. Для них характерна тенденція до зміни свого рангового місця залежно від умов життя і діяльності індивіда, тобто вони можуть бути об'єктом виховних дій в процесі навчання.

Вступ до навчального закладу змінює соціальний статус юнака, соціальні функції, ролі, види діяльності, посилює соціальний розвиток особистості, включення її в різні сфери суспільних відносин і майбутньої діяльності, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів, вроджених задатків індивіда та призводить до переоцінки багатьох цінностей. І. Бех [2, с.21], підкреслює, що особистісний ріст залежить від того, наскільки певна особистість «поєднується з загальноприйнятною системою духовних цінностей, якою мірою укріплюється її духовна свідомість. Остання виступає у якості тієї внутрішньої інстанції, в якій здійснюється згадане єднання, як процес набуття смислу соціальних вимог». Суб'єкт з розвинутою ціннісною системою є «дійовим носієм моральних норм, на якого можна покластися іншій людині при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки він знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що марнотратним» [2, с.20]. Система особистісних цінностей, в якій вкорінені цілі і наміри особистості, виконує функцію організації життєдіяльності особистості. «І що важливо, – наголошує І. Бех [2, с.17], – така особистість активно використовує їх для вирішення не побутових, а, насамперед, смисложиттєвих проблем, які виражаються для кожної людини в системі «вічних питань» людського існування.

Цільовий компонент педагогічного процесу містить усю різноманітність руху педагогічних цілей і завдань: від соціальних ідей до особистісних мотивів діяльності. Діяльнісний компонент передбачає взаємодію педагогів і вихованців, їх співробітництво, організацію й управління процесом. Результативний компонент процесу характеризує досягнуті зрушення відносно поставленої мети [15, с. 119]. Кожна мета, яку ставить перед собою людина і відповідна поведінка, перш ніж реалізуватись, співвідноситься з системою її особистісних цінностей. І. Бех [3, с. 95], під поняттям «особистісні цінності» розуміє факт включення суб'єкта у соці-

альні зв'язки та відношення; освоєння конкретними індивідами суспільних цінностей, а значить, у ньому відображається значущість чи, можливо, рівень значущості, особистісний смисл для людини певних об'єктів, подій, предметів, явищ тощо. Особистісно орієнтоване виховання надає можливість вихованцеві краще функціонувати як особистості. Такого результату можна добитися в результаті того, що і викладач, і студент працюють в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психологічному напруженню як результату переживання небезпеки від недікатного втручання викладача у юнацький світ. Студент має щоразу відчувати, що зустріч з викладачем відкриває для нього нові можливості як щодо емоційних вражень, так і щодо спілкування та вільної поведінки.

Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. В експериментальному дослідженні приймали участь студенти другого курсу історичного факультету, факультету фізичної культури та факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. В процесі контент-аналізу нами отримано наступні результати (див. Табл.1).

Таблиця 1

Рангові показники життєво-професійних цінностей особистості

№ з/п	Життєво-професійні цінності	Якісний показник (%)	Ранг
1	2	3	4
1	Активне діяльне життя	28.6	9
2	Життєва мудрість	34.9	7
3	Здоров'я	84.1	1
4	Цікава робота	33.3	8
5	Володіння методикою викладання	19.0	12
6	Навчання в університеті	3.2	21
7	Матеріально забезпечене життя	50.8	2
8	Наявність хороших та вірних друзів	46.0	3
9	Хороша атмосфера на роботі	23.8	10
10	Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, колег)	38.1	6
11	Пізнання (можливість розширення свого кругозору, освіти, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	44.4	4
12	Братерство, рівні можливості для всіх, справедливність	6.3	20
13	Самостійність як незалежність у судженнях і оцінках	15.9	14
14	Свобода як незалежність у вчинках та діях	23.8	10
15	Щасливе сімейне життя (у батьківській родині)	39.7	5

1	2	3	4
16	Творчість (можливість творчої діяльності)	20.6	11
17	Впевненість в собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	44.4	4
18	Розваги (життя повне задоволення, розваг, приємне проведення часу)	11.1	17
19	Спілкування з колегами, учнями, батьками учнів	1.6	22
20	Відчуття безпеки, захищеності	12.7	16
21	Виховання дітей	14.3	15
22	Вдячність батьків за учнів	3.2	21
23	Боротьба з труднощами (подолання труднощів)	7.9	19
24	Спілкування з однодумцями	6.3	20
25	Любов до другої людини, секс	23.8	10
26	Можливість бути самим собою, не кривити душою	20.6	11
27	Любов до дітей	14.3	15
28	Бажання залишити своєю роботою слід на землі	9.5	18
29	Розуміння інших, любов до інших	12.7	16
30	Реалізація та розвиток своїх здібностей	19.0	12
31	Допомога дітям, батькам, чуйність	11.1	17
32	Вміння розуміти дитину	15.9	14
33	Пошук нових методів та засобів професійного зростання	6.3	20
34	Почуття власної гідності	15.9	14
35	Гарний зовнішній вигляд, охайність	17.5	13
36	Майбутнє сімейне життя (окремо від батьків)	33.3	8

Джерело: складено автором

На основі результатів дослідження, наведених в таблиці 1.1, найвищі рангові показники отримали такі ціннісні орієнтації: здоров'я (84.1%) – 1 ранг, матеріально забезпечене життя (50.8%) – 2 ранг, наявність хороших та вірних друзів (46.0%) – 3 ранг, пізнання (можливість розширення свого кругозору, освіти, загальної культури, інтелектуальний розвиток) (44.4%); впевненість в собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів) (44.4%) – 4 ранг, щасливе сімейне життя (у батьківській родині) (39.7%) – 5 ранг, суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, колег) (38.1) – 6 ранг, життєва мудрість (34.9%) – 7 ранг, цікава робота (33.3%); майбутнє сімейне життя (окремо від батьків) (33.3%) – 8 ранг, активне діяльне життя (28.6%) – 9 ранг, хороша атмосфера на роботі (23.8%); свобода як незалежність у вчинках та діях (23.8%); любов до другої людини, секс (23.8%) – 10 ранг.

Очолюють ієрархію наступні ціннісні орієнтації: загальнолюдські –

здоров'я (84.1%), матеріальні – матеріально забезпечене життя (50.8%), особистісні – наявність хороших та вірних друзів (46.0%). Ми пояснюємо це тим, що в сучасних умовах поширення коронавірусної хвороби (COVID - 19) студенти усвідомили пріоритетну важливість «здоров'я», як найвищої цінності для себе, своїх рідних, людства загалом. Вибір «матеріально забезпечене життя» пояснюємо тим, що навчання у вищому освітньому закладі у переважній частині студентства платне. І оволодіння освітою безпосередньо пов'язане з наявністю коштів, оскільки в умовах суспільно-економічного становища в країні – це є одним з важливих чинників, які забезпечують можливість оволодіння майбутньою професією. Тобто наявність грошей виступає для молоді не стільки як цілі, скільки як засоби реалізації головних життєвих планів – отримання цікавої роботи. Цінність «наявність хороших та вірних друзів» свідчить про те, що для респондентів важливими на даному етапі життя виступають друзі, їхня підтримка. Це важливо, оскільки в умовах переходу на дистанційне навчання студенти не мають можливості вільно спілкуватися з друзями, однокурсниками безпосередньо. Спілкування обмежене і відбувається завдяки Google meet та наявності доступу WI-FI, Інтернету тощо. Студенти переконалися в тому, що жодне спілкування в мережі не може замінити емоційну змістовність та насиченість безпосереднього спілкування з друзями наживо.

В нижній частині ієрархії знаходяться такі ціннісні орієнтації: професійні – цікава робота (33.3%), хороша атмосфера на роботі (23.8%); особистісні – майбутнє сімейне життя (окремо від батьків) (33.3%), активне діяльне життя (28.6%); свобода як незалежність у вчинках та діях (23.8%); любов до другої людини, секс (23.8%).

Найнижчі рангові показники (за кількісними виборами) отримали наступні ціннісні орієнтації: бажання залишити своєю роботою слід на землі (9.5%) – 18 ранг; боротьба з труднощами (подолання труднощів) (7.9%) – 19 ранг; братерство, рівні можливості для всіх, справедливість (6.3%); спілкування з однодумцями (6.3%); пошук нових методів та засобів професійного зростання (6.3%) – 20 ранг, навчання в університеті (3.2%); вдячність батьків за учнів (3.2%) – 21 ранг, спілкування з колегами, учнями, батьками учнів (1.6%) – 22 ранг.

Звертає на себе увагу ціннісна орієнтація «братерство, рівні можливості для всіх, справедливість» (6.3%), яка зайняла 20 ранг. Орієнтація на людиноцентризм надає право на те, щоб результати діяльності оцінювалися на основі справедливості та об'єктивності, а також забезпечує захист від приниження гідності. У зв'язку з вищесказаним, необхідно у взаємодії дотримуватися етики, керуватися суспільними цінностями, зокрема такими, як чесність, альтруїзм, справедливість, доброзичливість, гуманізм, толерантність.

Для науковців проблематичним виступає той факт, що сприймання справедливості є, по-перше, різнобічним, по-друге, часто сприймається крізь призму власних пріоритетних цінностей. Досягнення соціальної справедливості у взаємодії неможливе без ціннісного ставлення особи-

стості до цього явища. Воно виступає як поєднання усвідомленої особистістю норми рівності щодо всіх людей і справедливого вчинку. Змістовно ціннісне ставлення особистості до соціальної справедливості презентується її ціннісними ставленнями до себе як до суб'єкта справедливих дій і вчинків та до людей, на яких такі вияви спрямовані. В ході аналізу психолого-педагогічної літератури з даної проблеми можемо сказати, що немає однозначності як щодо самого поняття справедливості, так і його сприйняття, впливу на особистість чи групу. У вивченні проблеми справедливості великого значення має дослідження моделі морального розвитку особистості Дж. Ролз. Ідею неупередженості, яка виступає основною нормою справедливості, виокремив Дж. Адамс. А. Бандура робив акцент на застосуванні винагород і покарань людей за результати їхньої діяльності, вважав їх необхідними і важливими у життєдіяльності.

Важливими для нас виступають положення науковців щодо єдності справедливості та ціннісної сфери особистості. Зокрема, ми беремо до уваги положення А. Маслоу, який розглядав справедливість як вищу цінність, що сприяє самоактуалізації особистості. «Справедливість – мораль та чеснота, вразливість як на суспільне добро, так і на суспільне зло. За Платоном, справедливість – це найвища чеснота, що утримує мужність, поміркованість та мудрість в повній рівновазі й гармонії («кожному своє»). В даному випадку мораль (лат. *moralitas*) – система не-офіційних уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві, практична реалізація положень якої забезпечується громадським осудом. Чеснота є рисою або властивістю, яка вважається морально доброю і, таким чином, оцінюється як основа моральних законів, принципів і цінностей» [18].

Цінними для нас виступають теоретичні положення та дослідження, в яких справедливість розглядається в контексті моральних цінностей особистості. Зокрема, Л. Кольберг доводив що ставлення особистості до моральних ціннісних орієнтацій, серед яких є справедливість, впливає на рівень її морального розвитку [21]. Важливого значення поняттю справедливості надавав Дж. Рест, який вважав, що саме справедливість має вирішальне значення у моральному розв'язанні особистістю складних ситуацій. Дж. Ролз, розглядав справедливість у контексті чесності, свободи, толерантності, терпимості, зобов'язань та обов'язків тощо. У ціннісних орієнтаціях проявляється стійке, соціально-зумовлене, вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів. Оскільки психіка виступає суб'єктивним відображенням дійсності, сприймання справедливості чи несправедливості може бути суб'єктивним (відповідає дійсності, природному стану речей), а також суб'єктивним (не відповідає дійсності повністю або частково) [7].

В.Б. Бучко виділила причини виникнення об'єктивної несправедливості, а саме [7]: непропорційний розподіл ресурсів, привілеїв, пільг; відсутність чітких критеріїв щодо розподілу ресурсів, привілеїв, пільг; наявність перешкод в реалізації своїх законних прав та інтересів; відсутність синхронізації норм з суспільними відносинами у часі; дискримінація;

вибірковість (невідповідність) відповідальності за порушення чи невиконання обов'язкових норм; відсутність діяльності щодо відновлення об'єктивної несправедливості; дисбаланс у розвитку когнітивної та емоційної сфер; порушення базових норм, правил, домовленостей». Серед причин виникнення суб'єктивної (уявної) несправедливості виокремлені наступні [7]: генетичні відмінності у пізнавальних здібностях суб'єктів; значне розшарування суб'єктів за потребами, бажаннями, цінностями, нормами; завищений рівень домагань та наявність об'єктивної неможливості їх досягти, відсутність достатньої діяльності для задоволення потреб; відсутність діяльності щодо самовдосконалення; відсутність рівноваги між емоційно-вольовою, когнітивною та мотиваційною сферами як системи стримувань та противаг; справедливі, але незрозумілі, непрозорі норми, цінності. Згідно В.Б. Бучко, об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення несправедливості викликають поведінку на її відновлення. Шляхи відновлення справедливості корелюють і моральним розвитком особистості на мікрорівні та моральним розвитком нації на макрорівні.

Згідно з теорією Л. Колберга, на розвиток моралі впливає рівень освіченості, спілкування, бажання отримати нагороду за гідну поведінку [21].

Таким чином, на основі проведеного аналізу психологічних підходів і теорій, справедливість розглядається в наступних напрямках: виступає, по-перше, як умова морально-етичного розвитку особистості, як результат об'єктивного осмислення життєвих реалій, як процес адекватного застосування винагород і покарань для корекції соціальної поведінки; по-друге, як вища потреба, мотив, цінність, що спонукають особистість до моральних виявів; по-третє, як складовий компонент моральності при вирішенні проблем соціального змісту; по-четверте, як емоційне переживання несправедливості у міжособистісних і соціальних взаємодіях; по-п'яте, як ціннісне ставлення до іншої людини, що сприяє самореалізації потенціалів та особистісного вдосконалення [12]. Сприймання справедливості залежить від рівня інтелектуального та морального розвитку особистості, її установок, досвіду, системи цінностей, емпатії, зовнішнього середовища тощо. До несправедливості з психологічної точки зору доцільним буде використання поняття не тільки сприймання, а й почуття. Чим вищий рівень свідомості – тим більша ймовірність відновлення справедливості конструктивним шляхом. Для уникнення застосування примусу для відновлення справедливості необхідно дбати про належний рівень розвитку моралі та свідомості у колективі, завчасно попереджати порушення загальноприйнятих справедливих норм, викликати внутрішню мотивацію та внутрішнє переконання особистості, вчасно відновлювати справедливість конструктивним способом.

На жаль, такі професійні ціннісні орієнтації, як «пошук нових методів та засобів професійного зростання» (6.3%), «навчання в університеті» (3.2%); «вдячність батьків за учнів» (3.2%), «спілкування з колегами, учнями, батьками учнів» (1.6%) отримали найменшу кількість виборів.

Дані результати дослідження доводять, що на другому курсі навчан-

ня у навчально-виховному процесі вищого закладу освіти потрібно працювати над розвитком професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя, оскільки рівень цієї спрямованості, як бачимо, невисокий.

Таким чином, в ході експериментального дослідження на підставі детального аналізу результатів було виявлено ціннісні орієнтації, які переважають в структурі особистості студента. До ієрархії за кількісними показниками, ввійшли як життєві, так і професійні ціннісні орієнтації. Однак, в процесі контент-аналізу відповідей респондентів, ми констатували наявність переважаючої орієнтації на життєві. Оскільки в ієрархії переважають загальнолюдські та особистісні ціннісні орієнтації над професійними, а також багато професійних ціннісних орієнтацій отримала низькі ранги за кількістю виборів, то постає необхідність у навчально-виховному процесі вищого освітнього закладу роботи розвитку та підвищення професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя. Зокрема, постає необхідність використання активних методів навчання та розробки системи способів оволодіння цінностями вчительської професії, метою якої буде розширення змісту педагогічних цінностей, осмислення проблемних ситуацій, боротьби мотивів, переоцінки цінностей та використання їх в конкретних реальних ситуаціях.

2. Проектна діяльність у формуванні творчої особистості майбутнього фахівця

Пошук засобів і методів формування творчої особистості – творця нового суспільства, здатного до самостійної поведінки і дій, саморозвитку, самопроєктування, до вільного визначення себе в професії, в суспільстві, в культурі – актуальне завдання для всіх навчальних закладів, як ніколи, зумовлене потребами суспільства. Педагоги вищих навчальних закладів своїм основним завданням вважають забезпечення інтелектуального, соціального, фізичного і духовного розвитку студентів, роблячи акцент на індивідуальних і творчих можливостях кожного студента для формування творчої особистості, здатної до самостійної науково-дослідної роботи, нестандартного рішення поставлених завдань, прогностування та професійного самовдосконалення впродовж всього життя. В зв'язку з цим важливого значення набуває пошук нових підходів до навчання і виховання, інтеграції теоретичних і емпіричних досліджень, всебічного розвитку особистості в освітньому процесі. На якість проєктування впливає висока мотивація професійної діяльності, достатній рівень психолого-педагогічних і спеціальних знань. Позитивний емоційний стан, який виникає в результаті впевненості у можливості досягнення запланованих результатів завдяки детальній попередній розробці виховного процесу, сприяє високій продуктивності проєктувальної діяльності. Педагогічна рефлексія виконує регулятивну роль в активному самовдосконаленні учителями своїх проєктувальних умінь. Період професійної підготовки, входження людини в професійну діяльність виступає одним з важливих етапів формування особистості, який характеризується не тільки оволодінням професійними знаннями, вміннями та навичками,

але і змінами в мотиваційній сфері, зокрема, формуванням професійних мотивів та цінностей. Ціннісні детермінанти становлення особистості створюють умови для формування компетенцій: впливовість, проникливість, емпатія та інших, які, згідно думки Т.Ю. Базарова, характеризуватимуть людину майбутнього, людину культури та світу [1].

Ціннісні орієнтації, як елемент структури особистості фахівця у процесі професійного становлення, досліджуються І.Д. Бехом [2], [3], Л.В. Долинською [10], [11], С.О. Ставицькою [19] тощо. Особистісно орієнтованому підходу до виховання молоді присвячені дослідження І.Д. Бега [2], [3].

Дослідження І.Д. Бега [2], [3], М.Й. Боришевського [5], [6], Л.В. Долинської та Н.П. Максимчук [10] показали: наявність широкого діапазону мотивів вибору професії педагога та відсутність мотивації; переважання у студентів предметних мотивів та низький рівень їх поєднання з професійними, відсутність установки на роботу в школі, падіння через соціальну ситуацію в країні мотивів престижності педагогічної професії; зміщення професійних мотивів вибору педагогічної професії до закінчення вузу на низькі ранги. Це є свідченням того, що навчально-виховний процес університету мало впливає на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя. Це підтверджується їхніми виборами переважно тих особистісних якостей, які не завжди є пріоритетними в педагогічній діяльності; наявністю негативних установок на діяльність сучасного вчителя та їх підсилення в процесі набуття власного досвіду під час проходження педагогічної практики.

У структурі педагогічної технології виділяють три складові, які в процесі проектування відображають логічну єдність педагогічної теорії та практичної діяльності. Це, по-перше, концептуальна частина, яка включає теоретичне обґрунтування, вибір стратегії та провідну ідею педагогічного процесу, по-друге, змістовно-цільова частина і, по-третє, організаційно-процесуальна. На погляд І. Коновальчука, «більш логічно розглядати тріаду об'єктів педагогічного проектування в динаміці переходу педагогічних систем у педагогічні процеси, які, в свою чергу, функціонують на рівні педагогічних технологій. При цьому педагогічні технології, за визначенням японського вченого Я. Сакамото, є системним способом організації педагогічного процесу» [13]. Ефективність діяльності фахівця залежить від володіння професійними компетентностями, якостями, цінностями, соціально-професійними та особистісними характеристиками. Надійною основою прогнозування ефективності професійної діяльності майбутнього фахівця є усвідомленість ним життєвої позиції. Диференціація особистої системи цінностей студента виступає конкретним показником усвідомленості. При розгляді ціннісно-моральної орієнтації важливого значення набуває проблема справедливості. Вона є однією з центральних в етиці професійного самовизначення. Часто саме несправедливість в оплаті праці дезорієнтує багатьох молодих людей при виборі професії, змушує їх відмовлятися від своїх професійних ідеалів на користь більш вигідних.

Професійна підготовка повинна здійснюватися як актуалізація потенційних професійних можливостей особистості і розвиток їх до рівня зрілості. Не потрібно акцентувати увагу на спрямований зовні потік стимулів-подразників дидактичного характеру. Для управління і самоуправління процесом формування майбутнього фахівця потрібно, щоб студент і викладач усвідомлювали та розуміли мету своєї діяльності. М.І. Боришевський акцентує увагу на зв'язку духовності з ціннісними орієнтаціями, вважаючи що одиницею виміру духовності є ціннісні орієнтації, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з моральністю. Ціннісні орієнтації, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з моральністю, виступають одиницею вимірювання духовності. М.І. Боришевський розглядає духовність як «багатовимірну систему, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її найактуальніші потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значимими регуляторами активності» [6; с.28].

Від властивостей особистості залежить не тільки міра успішності результатів діяльності, а й індивідуальні прийоми та способи виконання, за допомогою яких досягають успішних результатів, а також міра подолання несприятливих і протидіючих умов. Найважливіша умова успішності проведення процедури діагностики – створити позитивне ставлення до неї, тобто сформувати у суб'єкта дослідження бажання з максимальною віддачею виконувати запропоноване завдання. Слід пояснити зміст і значення діагностичного дослідження, пов'язати його з життєвою метою, до якої дослідований респондент прагне (зарахування до навчального закладу, скерування на привабливе для нього робоче місце тощо) [14].

При проведенні формувального експерименту ми опиралися на використання технології, яка заключалася у застосуванні активних методів навчання. З метою особистісного та професійного розвитку майбутнього педагога у процесі професійної підготовки було розроблено та апробовано програму спецкурсу «Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя» [10]. Програма даного спецкурсу включала теоретичну та практичну частини.

При розробці змісту спецкурсу ми намагалися спрямувати студентів і на самостійне оволодіння знаннями про життєві та професійні цінності, ознайомлюючи їх з різноманітністю наукових підходів до питань психології цінностей. Теоретична частина проводилася у формі лекційних занять, зміст яких враховував найбільш актуальні питання психології цінностей та ціннісних орієнтацій і включав ознайомлення та аналіз основних підходів та критеріїв дослідження даних питань в психології; різних класифікацій ціннісних орієнтацій; шляхів формування системи цінностей в юнацькому віці; ролі ціннісних орієнтацій в системі особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів; залежність змісту ціннісних орієнтацій від рівня професійно-педагогічної спрямованості майбутнього педагога.

Оскільки проєктування є обов'язковою частиною професійного нав-

чання, ми прагнули надати студентам можливість спробувати себе в педагогічному проектуванні. Тому робота в рамках спецкурсу присвячена опануванню практичних навичок цієї діяльності, зокрема, через імітаційно-ігрове моделювання. У досвіді навчання у вищій школі проектна діяльність використовується в різних напрямках, зокрема вміння планувати та прогнозувати навчальні ситуації. Формами занять ми обрали: лекції, бесіди, диспути, обговорення педагогічних ситуацій, тренувальних вправ, самоаналізу, рольових ігор тощо. Тематика кожного заняття визначала його форму.

Основні завдання спецкурсу : 1) розширення знань студентів з проблеми ціннісної сфери; 2) усвідомлення досліджуваними власної системи ціннісних орієнтацій, виявлення базових та похідних цінностей, встановлення пріоритетів; 3) усвідомлення досліджуваними співпадання ціннісних орієнтацій з їхніми життєвими цілями і планами; 4) аналіз основних шляхів формування у кожного студента власної системи цінностей, зокрема таких, як: первинна соціалізація у сім'ї; соціально організована система виховання, освіти та культури, державно керована система ідеологічного впливу: вплив формальних та неформальних груп; 5) аналіз особистого досвіду випробування засвоєних ціннісних орієнтирів та їх відповідності власній індивідуальній визначеності; 6) виявлення співіснування в мотиваційній системі кожного студента несумісних ціннісних систем – декларованої та реальної; 7) усвідомлення наявного конфлікту цінностей в сучасному соціумі та у кожного студента зокрема і його зумовленість соціальними перетвореннями в Україні; 8) виявлення уявлень кожного досліджуваного про смисл життя як домінуючу спрямованість типу особистості на реалізацію окремих життєвих ціннісних орієнтацій; 9) змістовна визначеність смислу власного життя та ціннісних орієнтацій кожним респондентом: а) збіг суб'єктивно усвідомленого смислу та реального спрямування життя студента; б) відповідність обраного досліджуваним смислу життя, вимог професії його можливостям та індивідуальності.

Відповідно до вимог суспільства перед сучасною вищою освітою висувається проблема розроблення та використання сучасних форм і методів організації навчальної діяльності студентів. Технологія використання активних методів навчання значно підвищує якість підготовки студентів, збільшують їхні освітні можливості здійснювати вибір і реалізацію індивідуальної траєкторії навчання у відкритому освітньому просторі. Для цього потрібне широке інформаційне поле діяльності, різноманітні джерела інформації, різні погляди, точки зору на одну й ту саму проблему, самостійний пошук шляхів обґрунтування та розв'язання проблеми.

Свідомий вибір пріоритетів вперше відбувається при виборі професії в юнацькому віці. Однак, результати дослідження мотивації отримання професії та усвідомлення ними вимог до сучасного вчителя показали наявність широкого діапазону мотивів вибору професії педагога; переважання у студентів предметних мотивів та низький рівень їх поєднан-

ня з професійними, а значить відсутність установки на роботу в школі, падіння в зв'язку з соціальною ситуацією в країні питомої ваги мотивів престижності педагогічної професії; зміщення професійних мотивів вибору педагогічної професії до закінчення навчання в університеті на нижчі ранги, що є свідченням того, що навчально-виховний процес закладу вищої освіти мало впливає на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя. С.В. Яремчук сутність професійно-психологічної спрямованості визначає як «динамічне психічне утворення, яке характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, що визначають стійке, тривале, активно-дійове позитивне ставлення особистості до опанування психологічних знань, умінь, навичок, і забезпечує ефективність виконання виховних, освітніх і розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності» [20, с.90].

Інтерналізація виступає складовою частиною соціалізації людини, її суть у внутрішньому засвоєнні цінностей. Процес інтерналізації базується на соціальних цінностях, нормах, установках, оцінних уявленнях у результаті взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Ціннісні орієнтації пов'язані із навчально-професійною діяльністю студента. Інтеріоризація провідної діяльності і перехід її в ціннісні орієнтації та використання особистістю в якості регулятора соціальної поведінки проходить дві фази: соціальну орієнтацію та психологічну орієнтацію. В процесі соціальної орієнтації суспільні цінності доводяться до свідомості з метою переорієнтації загальних психологічних характеристик. Тут особистість не є активним учасником орієнтації, на неї впливає хтось інший. В процесі психологічної орієнтації має місце перебудова структури особистості, формування її ціннісних орієнтацій. І в цьому випадку особистість виступає активною, є не тільки об'єктом впливу оточуючого середовища, але і суб'єктом орієнтації. Психологічна орієнтація слідує за соціальною, її формування більш тривале та значно стійкіше, порівняно із соціальною.

Серед факторів, що опосередковують вплив соціального середовища на становлення ціннісних орієнтацій, найбільш суттєвими виступають: психологічний клімат у колективі, членом якого є особистість, сімейне середовище з його традиціями, наявність доступу до засобів освіти та культурних досягнень поколінь, а також інші «внутрішні умови», які впливають на формування індивідуального ціннісно-забарвленого світобачення.

Професійне самовизначення в ранньому юнацькому віці як ціннісно-життєвий вибір відбувається на основі загальної орієнтації в соціально-економічній ситуації в країні та прогнозування престижності обраної професії, усвідомлення її цінності та виділенні віддаленої професійної мети, її узгодженість з іншими важливими життєвими цілями.

Специфіка професії вчителя вимагає розвиненості гуманістичної спрямованості системи ціннісних орієнтацій, що забезпечує успішну аксіологічну діяльність, формування світоглядних позицій та визначення

особистісного смислу педагогічної діяльності, а тому метою навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти має бути формування професійно-значущих утворень особистісної структури і, перш за все, ціннісних орієнтацій.

Ефективність формування ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця та всієї системи його підготовки залежить від того, наскільки зовнішні виховні впливи відповідають завданням та змісту його самовиховання.

Процес формування системи цінностей та ціннісних орієнтацій є соціальним за своєю природою, пов'язаний з характером діяльності, опосередкований оцінюванням та спілкуванням і відображає смисло-життєву активність особистості. Фундаментом формування світогляду в ранньому юнацькому віці є соціальні цінності, які існують у свідомості кожного. Вони виконують роль фундаментальних норм, забезпечують інтеграцію суспільства, допомагають особистості здійснювати соціально визнаний вибір своєї поведінки в життєво важливих ситуаціях. С. В. Яремчук сутність професійно-психологічної спрямованості визначає як «динамічне психічне утворення, яке характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, що визначають стійке, тривале, активно-дійове позитивне ставлення особистості до опанування психологічних знань, умінь, навичок, і забезпечує ефективність виконання виховних, освітніх і розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності» [20, с.90]. Виховання творчої особистості вимагає від викладача розуміння методологічних і психолого-педагогічних аспектів навчальної, науково-дослідної та трудової діяльності, логіки навчальних дій з розвитку продуктивних здібностей особистості. Важливою для нас була думка Л.С. Василевської, згідно якій поняття «проектування» визначається як: процес, який розвиває проєктувальні навички його учасників, уміння орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати набуті знання на практиці, формує вміння самостійно конструювати власну діяльність [8].

При аналізі та розробці системи способів оволодіння педагогічними цінностями ми опиралися на теоретико-методологічні положення проблеми особистісно зорієнтованого виховання І.Д. Беха [2], В.А. Роменця стосовно психології творчості [17] та М.Й. Боришевського [5], котрі стосувалися становлення самоактивності. Розкриття дискусійності сучасних знань досягалося нами поданням головних підходів та критеріїв дослідження проблеми цінностей, особливостей формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів, наявністю посилань на оригінальні джерела. Все це викликало у респондентів потребу не лише оволодіти готовими знаннями, а й виробити власний погляд на певне питання, знайти додаткову інформацію.

Неодмінною умовою проектної діяльності є наявність заздалегідь сформованих уявлень про прикінцевий продукт діяльності, етапів проєктування (формування концепції, визначення цілей і завдань проєкту, доступних і оптимальних ресурсів діяльності, створення плану, програм і організації діяльності з реалізації проєкту) і здійснення самого проєкту,

включаючи осмислення і рефлексію його результатів діяльності. Практична діяльність є конструктивною і продуктивною діяльністю особистості, що спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення прикінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту.

В основу практичних занять ми поклали системоутворюючий фактор самопізнання як провідної складової компоненти інтеграції психологічних знань у свідомість майбутнього вчителя, на основі якої відбувається перенесення смислів і значень на власні дії та вчинки, підвищення самоактивності і, як наслідок, особистісне зростання, що передбачає і розширення ціннісних орієнтацій. Самопізнання та адекватна самооцінка виступають важливими умовами розширення ціннісних орієнтацій, самоактуалізації особистості, обов'язково передують не лише процесам самовиховання і самореалізації, але і кожному окремому актові цілепокладання. Якщо особистість не встигла ще сама розібратись в тому, до чого вона прагне в майбутньому, що виступає смислом її життя, що їй потрібно, якою вона намагається бути у ставленні до інших людей і до самої себе, які якості їй необхідно розвивати, а яких рішуче позбавлятися, то це свідчить про відсутність свободи самоздійснення та цілісної самоактуалізації такої особистості. Цілепокладання і здійснення намічених на основі ціннісних орієнтацій життєвих цілей стають вільними при наявності умов: формування адекватного позитивного Я-образу та усвідомлення співпадання ціннісних орієнтацій з життєвими цілями і планами, власної системи ціннісних орієнтацій, встановлення її пріоритетів чи співіснування в мотиваційній системі несумісних ціннісних систем, розбудови мисленнєвої моделі бажаного майбутнього та бачення шляхів і засобів досягнення. Завдяки активності самопізнання особистість перестає бути продуктом зовнішніх обставин і виявляє здатність самоворення. Самотворення не відбувається шляхом одноманітного вольового зусилля, а виростає з форм і змісту спілкування з іншими людьми, визначається характером такого спілкування.

Проектування передбачає в ідеальній формі результати як матеріально-практичної, так і духовної діяльності, тобто як зовнішнього, так і внутрішнього світу людини. Це судження правомірне для будь-якої діяльності у соціальній сфері, в тому числі педагогічної. Практична частина спецсеминару є модифікацією тренінгу, оскільки зберігає всі його ознаки. У зв'язку з цим система вправ, диспутів, проблемних ситуацій були підібрані з врахуванням їх поступового ускладнення, змінення «Я»-образу. Адже на кожному занятті виникало нове пізнавальне завдання, результатом якого на початковому етапі була конкретизація власних уявлень про себе та свої ціннісні орієнтації, а на наступних – розширення території «Я», переоцінка цінностей, отримання нових смислів. Після обговорення циклу педагогічних ситуацій завдання ускладнювалося до їх конкретного рольового програвання. Задавались певні умови, а респонденти по черзі виконували роль педагога, демонструючи своїм вибором власні професійні цінності. В ході рольових ігор у досліджуваних

виникала потреба в тому, щоб цінності педагогічної професії перетворились із явища «зовнішнього» в явище «внутрішнє», тобто стали їхніми власними, особистісними. В процесі наступних дискусійних питань студенти, аналізували дії і поведінку вчителя та учня, усвідомлювали значущість ціннісних орієнтацій, опора на які дозволяла позитивно та успішно розв'язати педагогічну задачу.

В експериментальних групах ми отримали наступні результати дослідження. За частотою вибору найбільш пріоритетними ціннісними орієнтаціями для вчительської професії ми виявили такі: любов до дітей; професіоналізм; взаєморозуміння; вміння спілкуватись; знання; покликання бути педагогом; чесність; доброта; сім'я; незалежність у вчинках; повага, авторитет, визнання; любов до Батьківщини, патріотизм; професія педагога; бути корисним суспільству (див. табл. 2).

Таблиця 2

Зміст ціннісних орієнтацій професії вчителя (в розумінні студентів) та власних ціннісних орієнтацій студента

№ з/п	Зміст ціннісних орієнтацій вчителя	Заг. показник (%)	Зміст ціннісних орієнтацій студента	Заг. показник (%)
1.	Любов до дітей	76	здоров'я	76
2.	Професіоналізм	56	матеріальна забезпеченість	68
3.	Взаєморозуміння	40	сім'я	64
4.	Знання	28	незалежність у вчинках	24
5.	Покликання бути педагогом	12	повага, авторитет, визнання	20
6.	Чесність	12	бути корисним для суспільства	16
7.	Доброта	12	професія педагога	16
8.	Чуйність	8	любов до Батьківщини	16
9.	Педагогічний такт	8	наявність друзів	12
10.	Авторитет	8	любов до дітей, батьків	12
11.	Знання психології	8	знання, потяг до нового	12
12.	Щирість, відвертість	8	самовдосконалення	8
13.	Любов до Батьківщини	8	доброта, чуйність	8
14.	Справедливість	8	вихованість	8
15.	Самовдосконалення	4	вміння спілкуватися	8
16.	Повага до дітей	4	чесність, справедливість	8
17.	Ініціативність	4	вірність	4
18.	Віра в учня	4	кохання	4

Джерело: складено автором

Як бачимо з таблиці 2, серед ціннісних орієнтацій, які входять до групи основних, респонденти виділили професійні ціннісні орієнтації, зокрема такі: любов до Батьківщини, майбутня професія, бути корисним для суспільства, авторитет. Серед особистих ціннісних орієнтацій, що співпадають з ціннісними орієнтаціями майбутнього вчителя, ми виділили наступні: любов до дітей, батьків; вміння спілкуватися, взаєморозуміння; знання, потяг до нового; професія педагога; чесність, справедливість; доброта, чуйність; педагогічний такт; вихованість; авторитет; любов до Батьківщини, патріотизм; самовдосконалення.

Самоаналіз студентів показав, що у 80% їхні цінності співпадають з вказаними цінностями педагогічної професії, частково співпадають у 4%, зовсім не співпадають у 16%.

На даному етапі розвитку суспільства національні цінності відіграють одну з основних ролей. Важливим є те, що серед особистих ціннісних орієнтацій частина досліджуваних (16%) назвала такі: Україна як цінність; відданість (в широкому значенні цього слова). Цінною виступає думка юнаків та дівчат, що суспільство і педагог – поняття, пов'язані між собою: «Педагог – лікар суспільства», «Виховання в національному дусі дітей як будівників майбутньої держави», «Без держави педагог буде маловартісним для народу». Звернули увагу також на роль патріотизму у житті і по відношенню до вчителя.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що студенти цікавляться політичним життям країни, вболівають за Україну як державу, розбудову держави пов'язують з майбутньою професією: хочуть займатися корисною справою; бути корисним суспільству; бути активним громадянином; знайти гідне місце у суспільстві. І хоча вказані цінності були обрані незначною частиною досліджуваних (16%), в процесі обговорення вони прозвучали, присутні на них звернули увагу. Дане твердження підтверджується тим, що під час підведення підсумків заняття, на питання анкети «Чия думка вам найбільше сподобалася? Чим саме?» 64% респондентів написали: «Про роль педагога в сучасній Україні», «Про роль педагога для суспільства», «Думка про працю на благо України».

Якщо в пізнавальній частині практичного семінару студенти надавали пріоритетності таким ціннісним орієнтаціям педагога, як любов до дітей (76%), професіоналізм (56%), взаєморозуміння (40%), знання (28%) та покликання бути педагогом (12%), чесність (12%), доброта (12%) (див. табл. 2.1), то в практичній частині поведінкового аспекту, після того, як вони при обговоренні педагогічних ситуацій із їх рольовим програванням відчували себе в ролі вчителя, досліджувані виділили ціннісні орієнтації, а саме: взаєморозуміння (60%) та взаємоповага (60%), професіоналізм (36%), авторитет (16%). Це дозволяє зробити висновок, що акцент у ціннісних орієнтаціях вчителя в розумінні студентів змістився на ті, які вимагають знань з психології, особливо вікової та педагогічної.

Цікавими та результативними щодо розширення ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів були дискусії щодо смислу життя як домінуючої спрямованості особистості на реалізацію окремих життєвих ціннісних

орієнтацій. Кожен студент відповідав на питання «В чому смисл мого життя?», «Яка моя життєва місія?». Досліджувані дійшли до висновку щодо того, що повнота життя людини та міра її самореалізації та задоволеності залежно від життєвих цінностей, їх смислу є різною.

Відчутно спостерігалась переоцінка ціннісних орієнтацій студентів при обговоренні проблеми «Смисл життя, смерть і безсмертя». В дискусії брались до розгляду різні філософські та релігійні напрями та їх спроби «примирити» людину зі смертю, причини релігійності сучасної людини, матеріальний, історичний, біологічний та соціальний аспекти безсмертя.

Таким чином, в ході формуючого експерименту респонденти зрозуміли, що вчитель повинен вміти проектувати навчальний процес в умовах швидких змін. Ця робота, якій притаманний високий ступінь невизначеності і новизни, вимагає аналізу попередньої діяльності, виявлення проблем, постановки і конкретизації нових цілей, вибору ефективних способів їх досягнення, а також коректної оцінки результатів. Респонденти: 1) звернули увагу на пріоритетні професійні цінності педагога та співвіднесли їх зі своїми; 2) задумалися про місце і роль педагога в суспільстві, можливість бути корисним суспільству; 3) пов'язують обрану професію з реалізацією власних здібностей; 4) усвідомили значущість професії вчителя.

Отримані дані засвідчили, що у студентів розширився пізнавальний інтерес до оволодіння обраною професією, спрямований на реалізацію та розвиток власних здібностей, володіння методикою викладання, пізнання. В поведінковому аспекті сформувалася потреба реалізації ціннісних орієнтацій. Робота в експериментальній групі сприяла процесу формування і усвідомлення учасниками спецсемінару власної системи особистих ціннісних орієнтацій та співвідношення їх з ціннісними орієнтаціями майбутньої професії вчителя. Змістився акцент з професійно-предметних цінностей на ті, що стосуються ставлення до учнів з боку вчителя та стилю поведінки з учнями (взаємоповага, взаєморозуміння, любов до дітей), зросла впевненість в собі. Ми прийшли до висновку, що у другокурсників цінності мають переважно загальнолюдський ідеалізований характер. Одночасно, аналіз їх змісту свідчить про те, що вони у частини студентів не завжди пов'язані з педагогічною професією безпосередньо. Саме ціннісні орієнтації виступають виразником свідомого ставлення особистості до вибору професії вчителя. Відповіді, що ми отримали в процесі дослідження, є свідченням тих ціннісних орієнтацій, які переважають в структурі особистості майбутнього педагога. Їх вплив на професійно-педагогічну спрямованість особистості опосередковується через систему мотивів, прагнень, переконань, які впливають на навчально-пізнавальну діяльність студентів.

Ми наголошуємо на тому, що слід враховувати в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу особливості процесу формування цінностей майбутніх вчителів, оскільки педагогу властива тісна пов'язаність із характером діяльності та її мотиваційними, операцій-

но-виконавчими та суб'єктивними характеристиками; опосередкованість спілкування індивіда з індивідом (у різних сферах, із реалізацією різних ролей, статусних відношень, функцій тощо). Цей процес відображає смисложиттєву активність особистості та пов'язаний з оцінюванням, яке супроводжує практично всі акти психічної активності суб'єкта, що ведуть до формування суб'єктивного образу об'єктивного світу. Ціннісні орієнтації особистості майбутнього вчителя – це такі соціальні цінності, які виступають для педагога в якості стратегічних цілей його діяльності, посідають визначальний щабель у мотиваційно-регулятивній системі поведінки та професійної діяльності і впливають на зміст і спрямованість його потреб, мотивів і інтересів. Процес формування цінностей та ціннісних орієнтацій є соціальним за своєю природою, пов'язаний з характером діяльності, опосередкований оцінюванням та спілкуванням і відображає смисложиттєву активність індивіда.

Фундаментом формування світогляду молодшої людини є соціальні цінності, які існують у свідомості кожного. Вони виконують роль фундаментальних норм, забезпечують інтеграцію суспільства, допомагають особистості здійснювати соціально визнаний вибір своєї поведінки в життєво важливих ситуаціях. Серед факторів, що опосередковують вплив соціального середовища на становлення ціннісних орієнтацій, найбільш суттєвими є: мікроклімат у колективі, членом якого є особистість, сімейне оточення з його традиціями, наявність доступу до засобів освіти та культурних досягнень поколінь, а також інші «внутрішні умови», які впливають на формування індивідуального ціннісно-зabarвленого світобачення.

Професійне самовизначення юнака як ціннісно-життєвий вибір відбувається на основі загальної орієнтації в соціально-економічній ситуації в країні та прогнозування престижності обраної професії, усвідомлення її цінності та виділенні віддаленої професійної мети, її узгодженість з іншими важливими життєвими цілями. Специфіка професії вчителя вимагає розвиненості гуманістичної спрямованості системи ціннісних орієнтацій, що забезпечує успішну аксіологічну діяльність, формування світоглядних позицій та визначення особистісного смислу педагогічної діяльності, а тому метою навчально-виховного процесу в педагогічному навчальному закладі має бути формування професійно-значущих утворень особистісної структури і, перш за все, ціннісних орієнтацій. Ефективність формування ціннісних орієнтацій вчителя та всієї системи його підготовки залежить від того, наскільки зовнішні виховні впливи відповідають завданням та змісту його самовиховання.

Висновки

Таким чином, в ході експериментального дослідження на підставі детального аналізу результатів було виявлено ціннісні орієнтації, які переважають в структурі особистості студента. До ієрархії за кількісними показниками, ввійшли як життєві, так і професійні ціннісні орієнтації. Однак, в процесі контент-аналізу відповідей респондентів, ми констатували

наявність переважаючої орієнтації на життєві. Встановлено, що ціннісні орієнтації є одним із важливих компонентів, який сприяє оволодінню обраною професією. Загалом можна зробити висновок, що основними цінностями майбутніх вчителів виступають цінності особистого характеру (здоров'я, щасливе сімейне життя, наявність вірних друзів, кохання), матеріальні (матеріально забезпечене життя), професійні (цікава робота). Аналіз даних показав, що очолюють ієрархію загальнолюдські ціннісні орієнтації. Наявність в ієрархії професійних цінностей свідчить про професійно-педагогічну спрямованість особистості майбутнього вчителя. Ми прийшли до висновку, що у дружок курсників цінності мають переважно загальнолюдський ідеалізований характер. Одночасно, аналіз їх змісту свідчить про те, що вони у частини студентів не завжди пов'язані з педагогічною професією безпосередньо. Саме ціннісні орієнтації виступають виразником свідомого ставлення особистості до вибору професії вчителя. Відповіді, що ми отримали в процесі дослідження, є свідченням тих ціннісних орієнтацій, які переважають в структурі особистості майбутнього педагога. Їх вплив на професійно-педагогічну спрямованість особистості опосередковується через систему мотивів, прагнень, переконань, які впливають на навчально-пізнавальну діяльність студентів. Важливим моментом виступає вироблення внутрішньої позиції майбутнього спеціаліста, ієрархії цінностей, надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки студента.

Таким чином, застосування активних методів навчання в роботі зі студентами показало, що на якість проектування впливає висока мотивація професійної діяльності, достатній рівень загальнопедагогічних і спеціальних знань. Позитивний емоційний стан, який виникає в результаті впевненості у можливості досягнення запланованих результатів завдяки детальної попередній розробці виховного процесу, сприяє високій продуктивності діяльності. Система роботи з цінностями майбутнього вчителя повинна ускладнюватись від самоусвідомлення та змінення «Я-образу» до розширення території «Я», переоцінки цінностей та отримання нових смислів. Спеціально організована система тренінгових занять допомагає студентам-майбутнім вчителям усвідомити свої життєві та професійні орієнтири і реальні засоби їх досягнення. В результаті значущі для студентів цілі й цінності інтегруються в цілісну систему професійного становлення.

Отже, педагогічне проектування – це комплексне завдання, вирішення якого здійснюється з урахуванням соціокультурного контексту аналізованої проблеми, і в якому взаємодіють і взаємодоповнюють один одного соціально-культурні, психолого-педагогічні, техніко-технологічні та організаційно-управлінські аспекти. Для покращення організації навчального процесу, набуття практичних навичок, наближених до умов освітнього процесу, формування професійно-особистісних компетенцій у майбутнього фахівця педагогічного напрямку, доцільно звернути важливу увагу на проблему практичної підготовки через впровадження в навчально-виховний процес вищого освітнього закладу активних мето-

дів навчання, що є одним з основних стержнів для набуття практичних умінь і навичок, необхідних для формування особистості фахівця, конкурентоспроможного на вітчизняному та європейському ринку праці з метою можливості самостійного пошуку вирішення поставлених педагогічних завдань, розширення фахових знань, прийняття оригінальних та творчих рішень в умовах майбутньої педагогічної діяльності.

Процес формування особистості майбутнього фахівця проходить в умовах соціально-економічної кризи суспільства. Динаміка системи цінностей сучасного суспільства перебуває під впливом як суспільних факторів, так і особистісних задатків щодо обраної майбутньої педагогічної професії, оскільки це пов'язано не лише зі зміною статусного положення і ролі вчителя, а й з ціннісними орієнтаціями особистості юнака і формує нові завдання щодо підготовки вчителя в закладі вищої освіти. Розвивальний характер навчання студентів значною мірою залежить від засобів і методів отримання теоретичних та практичних знань. Отримані нами емпіричні результати довели, що у процесі професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти в студентів слід актуалізувати психологічні механізми розвитку креативних рис особистості (активності, рефлексивний механізм, механізми становлення самооцінки, саморегуляції). Педагогічна рефлексія виконує регулятивну роль в активному самовдосконаленні учителями своїх професійних умінь.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базаров Т. Ю. Компетенции будущего: Квалификация? Компетентность (критерии качества)? // [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : www.tltsu.ru:8080/razum.tltsu.ru/publectures/lecture_06.ht (дата звернення: 06.10.2021).
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
4. Бондар Н.Є. Формування особистісної репрезентації в юнацькому віці: Дис. ... канд. психол. наук. 19.00.07. вік. та пед. психол. Київ, 1998. 207 с.
5. Боришевський М.Й. Розвиток громадянської спрямованості особистості в юнацькому віці: монографія. Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, лабораторія психології особистості ім. П.Р. Чамати; ред. М.Й. Боришевський. Київ: Педагогічна думка, 2007. 186 с.
6. Боришевський М. Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Т. IX. Ч. 5. Київ, 2007. С.25 – 32.
7. Бучко В. Б. Проблема справедливості: психологічний аспект / Збірник наукових праць РДГУ. Випуск 4. 2015. С.43-49.
8. Василевська Л.С. Проектна діяльність методиста як засіб удосконалення професійної майстерності педагогів [Електронний ресурс] // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzsp_2012_6_32.pdf (дата звернення: 06.10.2021).
9. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник.

Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

10. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2008. 124с.

11. Долинська Л.В., Стахова, О.О. Ціннісні орієнтації як психологічний механізм розвитку професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: збірник наукових праць. Вип. 3 (48), Серія 12: Психологічні науки, Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. с.224-231.

12. Клочек Л. В. Психологія соціальної справедливості у педагогічній взаємодії / Автореферат дисертації ... доктора психол. наук.19.00.07 – пед. та вік. психологія. Київ. 2019. 45 с.

13. Коновальчук І.І. Проектування інноваційних педагогічних технологій URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7692/97/>(дата звернення: 06.10.2021).

14. Максимчук Н.П. Психодіагностика професійної придатності: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2009. 268 с.

15. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Київ: ВАТ «КДНК», 2001. 608 с

16. Мазур Т.В. Особливості ціннісно-смислового наповнення суб'єктивного благополуччя особистості соціального працівника. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 1. 2012. С.65-72.

17. Роменець В.А. Психологія творчості: Навчальний посібник. 3-тє вид. Київ: Либідь, 2004. 288 с.

18. Справедливість – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 10.10.2021).

19. Ставицька С.О. Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості у процесі розвитку самосвідомості. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. Вип. 37, Серія 12: Психологічні науки, Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. с.14-20.

20. Яремчук С. В. Професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. 2001. N 1 (30). С. 89-96.

21. Kohlberg Lawrence The Philosophy of Moral Development. San Francisco: Harper & Row, 1981. 441 p.